

Rajka Bućin

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
10 000 Zagreb

MINISTARSTVO ZA OSLOBOĐENE KRAJEVE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE (3. 11. 1943. – 20. 5. 1944) – PRATEĆI UREDI I USTANOVE

UDK 949.75"1943/1944"
354.31(497.5)"1943/1944"

Stručni članak

U članku je prikazana povijest Ministarstva za oslobođene krajeve. Analiziran je razvoj Ministarstva, njegovih područnih ureda – glavarstava građanske uprave, te ustanova ili ureda – prije svega Zajednice za prehranu i opskrbu oslobođenih krajeva i Poslovnice za prehranu oslobođenih krajeva – koje osniva "u hodu". Definirano je razmimoilaženje između zakonom određenog i stvarnog teritorija na kojemu Ministarstvo djeluje te opisan problem snabdijevanja oslobođenih krajeva, kao ključnog segmenta njegovog rada, zbog kojega je došlo do osnutka pratećih samostalnih ili pomoćnih ustanova i ureda koji nisu fiksirani odgovarajućim zakonskim odredbama, već internim propisima.

Ključne riječi: Ministarstvo za oslobođene krajeve NDH, hrvatska povijest, 1943-1944.

Uvod

Tijekom 1943. godine osnovana su u NDH dva posve nova ministarstva, bez presedana u dotadašnjoj najvišoj upravi države. Naime, najprije je u proljeće osnovano Ministarstvo skrbi za postradale krajeve sa zadaćom da skrbi o postradalim

osobama s područja zahvaćenih ratnim pustošenjem¹, a nakon pada Italije, u jesen 1943. osnovano je Ministarstvo za oslobođene krajeve, s ciljem uspostave uprave i obnove civilnog života u obalnom pojasu s kojega su se povukli Talijani. Ova ministarstva se u svome djelokrugu djelomično i dodiruju, jer u onim dijelovima obalnog pojasa gdje nije bilo moguće, zbog partizanske kontrole i ratnih operacija, održati ili uspostaviti upravne ustanove NDH, svoj djelokrug je ostvarivalo Ministarstvo skrbi za postradale krajeve.

Područni uredi Ministarstva za oslobođene krajeve, čiji se rad trebao odvijati u obalnom području NDH, zbog razloga političke i vojne naravi² ili nisu mogli započeti svoj rad kroz duže razdoblje i u planiranom opsegu ili ga na predviđenom području rada nisu mogli obavljati neometano. Osnutak i razvoj ustanove, njezin ustroj i problemi koje je rješavala, pokazuju kako se radi o veoma burnom i osjetljivom razdoblju, ne samo u vojnom i političkom smislu, već i u održavanju svakodnevnog života.

Ministarstvo za oslobođene krajeve NDH (MOK NDH) osnovano je, dakle, tek nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943. i razvrgnuća Rimskih ugovora, po kojima je dio jadranske obale još 1941. pripojen teritoriju Kraljevine Italije. Objavivši da NDH razvrgava Rimske ugovore A. Pavelić je proglasio pripajanje tih krajeva državnom prostoru NDH³, te je u smislu "uspostavljanja, uređenja i pravilnog poslovanja državne uprave, državnih i samoupravnih oblasti, ustanova i poduzeća" 3. studenoga 1943. godine ustanovljeno ovo Ministarstvo i definirano odgovarajućom zakonskom odredbom⁴. Prije proglašenja zakonske odredbe o Ministarstvu za oslobođene krajeve za područje s kojega su se povukli Talijani, bio je 10. rujna 1943. imenovan i poseban ministar za privremeno vođenje izvanrednih poslova u vezi s pripojenjem oslobođenih krajeva. Djelovao je pod nazivom ministra za oslobođene krajeve u Dalmaciji. Funkciju je obnašao Edo Bulat⁵, koji je na sličnoj funkciji bio i

---

¹ Zbornik zakona i naredaba NDH 1943. (dalje: ZZN-1943), br. 314, Odredba o osnutku Ministarstva skrbi za postradale krajeve od 4. svibnja 1943. god., str. 387.

² O vojnim, političkim i općim prilikama mogu se naći podaci u sljedećim radovima: F. Jelić-Butić, Ustaše i NDH, Zagreb 1977, str. 261-277; B. Krizman, Ustaše i Treći Reich, 1, Zagreb 1986; Giron-Strčić, Poglavnikovom vojnom uredu – Treći Reich, NDH, Sušak-Rijeka i izvješće dr. Oskara Turine 1943, Rijeka 1993. (dalje: Poglavnikovom); Giron-Strčić, Zaključci referata dr. Vladimira Židovca Vladi NDH o Istri i Primorju (1944. god.), Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka, sv. XXXV-XXXVI, Rijeka 1994; Giron-Strčić, Prilog o odnosu saveznika osovinskog bloka u Istri i Rijeci od rujna 1943. do lipnja 1944. godine, Spomenica Ljube Bobana, Zagreb 1996, str. 345-354 (dalje: Prilog); N. Barić, Uspostava i djelovanje uprave NDH u dijelovima Dalmacije nakon kapitulacije Italije, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, vol. 31, Zagreb 1998, str. 55-79.

³ F. Jelić Butić, n. d., str. 268-269.

⁴ ZZN-1943, br. 804, Zakonska odredba o osnutku Ministarstva za oslobođene krajeve i o djelokrugu ministra za oslobođene krajeve, str. 1242-1243.

⁵ Osnovni biografski podaci o Edi Bulatu mogu se naći u leksikonu: Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941.-1945., Zagreb 1997 (dalje: Tko je tko u NDH), str. 57-58.

1941. prije proglašenja Rimskih ugovora, kao ministar za Dalmaciju. Osnutkom ovog Ministarstva imenovan je njegovim ministrom i tu je dužnost obnašao do njegova ukinuća⁶.

Naredbom o unutarnjem uređenju Ministarstva za oslobođene krajeve u njemu je uspostavljeno tajništvo ministra⁷ i upravni odsjek⁸. Istom naredbom bilo je predviđeno i eventualno uspostavljanje drugih potrebnih odsjeka. O tome nema sačuvanih kasnijih naredaba, pa su se očito takvi odsjeci (ili odjeli) formirali "u hodu". To su ured ministra⁹, opći odjel¹⁰, vojni odjel¹¹, a kao najznačajniji, gospodarsko-opkrbni odsjek¹². Međutim, većinom se odsjeci pojavljuju tek sporadično i njihovo je kontinuirano djelovanje upitno, a sustavno se može pratiti samo rad gospodarsko-prehrambenog odsjeka ustanovljenog koncem 1943. godine¹³. O vojnome odjelu postoje i podaci da je djelovao iz Splita¹⁴.

Međutim, kada se radi o ustroju Ministarstva, ne smiju se izostaviti glavarstva građanske uprave, koja čine njegov integralni dio sa statusom područnih ureda i kojima su za sjedišta određeni Sušak-Rijeka i Split. Uz ta glavarstva u Zagrebu su djelovali i uredi glavara građanske uprave – ured glavara za Dalmaciju i ured glavara za područje Sušak-Rijeka. U poslove nabave hrane za oslobođene krajeve bila je uključena od studenoga 1943. do ožujka 1944. Zajednica za prehranu i opskrbu oslobođenih krajeva, kao samostalna ustanova osnovana, najvjerojatnije, po Ministarstvu za oslobođene krajeve. S njezinim nestankom u ožujku 1944. pojavila se Poslovnica za prehranu i opskrbu pučanstva u oslobođenim krajevima, kao pomoćni organ gospodarsko-opkrbnog odsjeka Ministarstva, koja je najvjerojatnije preuzela dotadašnje poslove Zajednice. O ovim dijelovima Ministarstva bit će riječi u daljnjem tekstu.

---

⁶ F. Jelić Butić, n. d., str. 75, 270; NN br. 207/11. rujna 1943; Hrvatski državni arhiv, Ministarstvo za oslobođene krajeve NDH (dalje: HDA, MOK), Opći spisi, br. 2/1943.

⁷ Tajnik je bio Antun Novak (v. HDA, MOK, Opći spisi, br. 43/1943, 146/1943, 223/1944, 1762/1944).

⁸ Upravni odsjek je zadužen za poslove osobnog i uredskog značaja koji su vezani za funkcioniranje samog Ministarstva: sastav i izvršenje proračuna Ministarstva, službenička pitanja, računovodstveni i gospodarski poslovi, poslovi pomoćnog ureda i sl. (v. ZZN 1943, br. 874, Naredba ministra o unutarnjem uređenju Ministarstva za oslobođene krajeve, str. 1309-1310).

⁹ HDA, MOK, Opći spisi, br. 621/1944.

¹⁰ Pročelnik je bio A. Rosandić (v. HDA, MOK, Opći spisi, br. 228/1943).

¹¹ Nadstojnik je bio bojnik Ferček. Kasnije djeluje kao Vojni ured (HDA, MOK, Opći spisi, br. 110/1943, 126/1943, b.b./1944).

¹² Nadstojnik je bio ing. Nikola Kirigin.

¹³ O ustrojenju gospodarsko-prehrambenog odsjeka govori dopis Ureda glavara građanske uprave za Dalmaciju upućen Uredu ministra za oslobođene krajeve 18. prosinca 1943. (v. HDA, MOK, Opći spisi, br. 624/1944).

¹⁴ N. Barić, n. d., str. 66-67.

Teritorijalna nadležnost Ministarstva za oslobođene krajeve i njegovih područnih ureda

Teritorij za koje je Ministarstvo nadležno nalazio se u tzv. obalnome pojasu, u krajevima s kojih su se povukli Talijani, pa je trebalo preciznije definirati taj prostor. Tu su se zakonske odredbe našle u stanovitom razmimoilaženju sa stvarnom situacijom. Najprije je prostor oslobođenih krajeva definiran odredbom o osnutku Ministarstva, kao "područje bivše Kraljevine Dalmacije prema njezinim granicama na dan 25. srpnja 1914. god.; područje upravnih kotara: Trebinje, Bileće, Ravno, Stolac, Čapljina, Ljubuški, Bosansko Grahovo, Gospić, Senj, Novi-Vinodol, Crikvenica, Sušak, Čabar i Delnice; područje gradova Senj, Gospić, Sušak; područje grada i kotara Rijeka; područje bivše markgrofovije Istre koje je u sastavu NDH, te ona područja koja bi nakon što ova zakonska odredba dobije zakonsku snagu ušla u sastav NDH".

Da bi se na tome prostoru djelatnost Ministarstva mogla ostvariti, 3. studenoga 1943. osnovani su i područni uredi koji su smatrani sastavnim dijelovima Ministarstva – to su glavarstva građanske uprave, uredi kojima su rukovodili kao područni djelatnici (organi) ministra za oslobođene krajeve glavari građanske uprave¹⁵. Međutim, već Naredbom ministra o djelokrugu glavara građanske uprave u oslobođenim krajevima od 29. studenoga 1943. godine, definicijom njihove mjesne nadležnosti smanjeno je područje obuhvaćeno pojmom oslobođenih krajeva. Tako je za Glavarstvo građanske uprave u Sušak-Rijeci, sa sjedištem u Sušaku – Rijeci, predviđen djelokrug na području velike župe Vinodol i Podgorje, upravnih kotareva Rijeka, Sušak, Rab, Čabar, gradova Rijeka, Sušak i Bakar te bivše markgrofovije Istre u dijelu koji je u sastavu NDH, a za Glavarstvo građanske uprave za Dalmaciju u Splitu, na području velikih župa Dubrava, Cetina, Bribir, Sidraga i Ravni kotari i upravnog kotara Metković¹⁶.

Međutim, i ovaj je prostor zapravo bio manji, jer iako predviđena za uključenje u državnoopravni okvir NDH, područja Istre, Kvarnera, Rijeke, Sušaka, Bakra, Kastva, Čabra i Krka potpala su pod novoosnovanu njemačku Operativnu zonu Jadransko primorje (Adriatisches Küstenland), zajedno s pokrajinama Furlanijom, Trstom, Goricom i Ljubljanom¹⁷. Na tom su području Nijemci preuzeli i upravnu vlast, a ustupkom prema NDH omogućeno je tek djelovanje Upravnog povjereništva Sušak-Krk. Ono je obuhvatilo kotareve Sušak, Kastav, Čabar i Krk te grad Bakar

---

¹⁵ Usp. ZZN-1943. br. 804, str. 1242 i br. 873, str. 1309.

¹⁶ ZZN-1943, br. 875, str. 1310-1311.

¹⁷ Operativna zona Jadransko primorje osnovana je po Hitlerovoj odluci od 10. rujna 1943, a početak djelovanja obznanjen je naredbom vrhovnog povjerenika Operativne zone Jadransko primorje, Gauleitera Rainera, 1. listopada 1943. Protokol kojim su utvrđene granice Operativne zone potpisan je u Celovcu 31. listopada 1943. (v. Giron-Strčić, Poglavnikovom, str. 10-11, 19-20).

odnosno područje koje je Italija anektirala 1941. godine¹⁸. Time je područje djelovanja Glavarstva Sušak-Rijeka svedeno na područje velike župe Vinodol i Podgorje. Problematično je bilo i područje Zadra, u kojemu hrvatska uprava nije uspostavljena do kraja rata, pa je sjedište velike župe Sidraga-Ravni kotari bilo smješteno u Zemuniku (privremeno, ali zapravo nije uopće prešlo u Zadar)¹⁹. Također, i na području južno od Dubrovnika, od Gruda u Konavlima do Kotora, na kojemu su trebale biti uvedene institucije vlasti NDH, to nije provedeno zbog nastupa njemačke i crnogorske uprave²⁰.

Glavari građanske uprave i glavarstva građanske uprave

I sama institucija glavarstva građanske uprave odnosno glavara građanske uprave zanimljiva je po tome, što je uobičajeno djelovanje glavara bilo predviđeno zakonskom odredbom o iznimnom stanju. Ta je zakonska odredba od 18. siječnja 1943. predviđala da se na područjima vojnih operacija ili u slučaju državne nužde, vojnim zapovjednicima određenog područja dodijele glavari građanske uprave – za obavljanje građanskih poslova, iako izvršnu vlast u cjelini vrše sami vojni zapovjednici²¹. Glavari za područje koje nas zanima bili su imenovani prije ustanovljenja glavarstava, temeljem spomenute odredbe o iznimnom stanju. Na te dužnosti imenovani su 10. rujna 1943. godine, odmah po padu Italije, dr. Oskar Turina, kao glavar za oslobođeno područje Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre te za područje velikih župa Modruš, Vinodol i Podgorje, Gacka i Lika sa sjedištem u gradu Sušak-Rijeci, a Bruno Nardelli, kao glavar za područje oslobođene Dalmacije te velikih župa Bribir i Sidraga i Cetina sa sjedištem u Splitu. U odredbama o njihovom imenovanju iznimno stanje nije izričito proglašeno, kako je inače bilo uobičajeno, niti se spominju vojni zapovjednici kojima bi oni bili podređeni²². Kasnije, službenim proglašenjem osnutka Ministarstva za oslobođene krajeve, o iznimnom stanju se više i ne govori, a glavari, kao voditelji glavarstava građanske uprave – područnih ureda Ministarstva – podređeni su ministru za oslobođene krajeve, pa ih od tada, barem formalno, ne treba dovoditi u vezu s glavarima građanske uprave po odredbi o iznimnom stanju. Glavari i njihova glavarstva postaju tako integralnim dijelovima ustroja Mi-

---

¹⁸ Upravno povjereništvo počelo je djelovati po naredbi Gauleitera Rainera, br. 11 od 30. listopada 1943. Upravni povjerenik Frano Špehar svečano je inauguriran 2. studenoga 1943. u Rijeci. Djelovao je pod nazivom Izvanredni povjerenik za upravno područje Sušak-Krk u Sušaku. (V. F. Jelić-Butić, n. d., str. 272; Giron-Strčić, Poglavnikovom, str. 21; Giron-Strčić, Prilog, str. 349-350; Usp. HDA, fond Upravno povjereništvo Sušak-Krk, Prs. br. 59/11. 12. 1943. i fond Kotarska ispostava Krk, br.1392/10.1.1944.

¹⁹ N. Barić, n. d., str. 73; HDA, MOK, Opći spisi, br. 1708/1944.

²⁰ N. Barić, n. d., str. 73-74.

²¹ ZZN-1943, br. 40, Zakonska odredba o iznimnom stanju, str. 39-40.

²² Narodne novine (dalje NN), br. 207 /11. rujna 1941.

nistarstva, a iznimno stanje na području oslobođenih krajeva konačno je proglašeno tek 20. svibnja 1944. godine.²³

Slijedom vojnih i političkih prilika, Glavarstvo građanske uprave u Sušak-Rijeci djelovalo je iz Zagreba²⁴ i to putem Ureda glavara građanske uprave Sušak-Rijeka²⁵, a potom je u veljači 1944. uspostavljen rad Glavarstva iz Kraljevice²⁶, ali samo preko zamjenika glavara građanske uprave Jurja Kamenarovića. U Zagrebu je ostao djelovati Ured glavara građanske uprave Sušak-Rijeka²⁷ na čelu s Oskarom Turinom. Početak djelovanja Glavarstva Sušak-Rijeka na terenu vezan je uz uspostavu vojne kontrole i vlasti NDH odnosno uspostavu državnih i samoupravnih oblasti na području velike župe Vinodol i Podgorje. Od polovice veljače 1944. pod kontrolom su bili kotarevi Senj, Novi, Crikvenica i Kraljevica, u zaleđu Otočac i Brinje, a potom je uspostavljen i rad same velike župe Vinodol i Podgorje²⁸. S obzirom da je osnutkom Glavarstva bilo planirano uspostavljanje hrvatskih institucija na području Kvarnera i u Istri, a što se izjalovilo osnutkom Operativne zone Jadransko primorje, Glavarstvo građanske uprave Sušak-Rijeka u Kraljevici uskoro je prestalo djelovati²⁹. Iako se takva situacija smatrala privremenom, Ured Oskara Turine ostao je u Zagrebu, ali je njegova djelatnost zapravo zamrla³⁰.

Bruno Nardelli je kao glavar za područje oslobođene Dalmacije te velikih župa Bribir i Sidraga i Cetina sa sjedištem u Splitu, stigao u Split 26. listopada 1943. godine³¹. Uskoro, tj. 3. studenoga 1943. uslijedio je i službeni osnutak glavarstva, pa je

²³ Usp. Zakonska odredba o iznimnom stanju od 18. siječnja 1943. (NN br. 13 /18. siječnja 1943).

Glavara građanske uprave koji djeluju po odredbi o iznimnom stanju bilo je više u razdoblju 1943-1945. Tako je od proljeća 1943. počeo djelovati glavar građanske uprave kod zapovjednika njemačkih četa u Hrvatskoj ili glavar građanske uprave za istočnu i zapadnu Bosnu (v. HDA, fond Glavar građanske uprave kod zapovjednika njemačkih četa u Hrvatskoj, NG br. 25057), a nakon 14. listopada 1944. glavar građanske uprave Vuka-Baranja-Posavje u Vinkovcima, na području navedenih župa, nakon proglašenja iznimnog stanja s tim datumom (usp. HDA, fond Glavar građanske uprave Vuka-Baranja-Posavje u Vinkovcima, NG br. 25018-spis br. 81/1945. i NN br. 234/16. listopada 1944, Odredba o uvadanju iznimnog stanja).

²⁴ V. Giron-Strčić, Poglavnikovom, passim; Krizman, n. d., passim.

²⁵ HDA, MOK, Opći spisi, br. 484/1943.

²⁶ Glavarstvo građanske uprave Sušak-Rijeka u Kraljevici.

²⁷ Djelovao je kao Ured glavara građanske uprave Sušak-Rijeka u Zagrebu ili Ured glavarstva građanske uprave Sušak-Rijeka u Zagrebu.

²⁸ HDA, MOK, Opći spisi, br. 982/1944, 1438/1944.

²⁹ O tome je u svojim sjećanjima pisao Marko Sinovčić (v. Giron-Strčić, Poglavnikovom, str. 112). M. Sinovčić je bio "dodijeljen na rad" Glavarstvu građanske uprave u Sušak-Rijeci oko 15. rujna 1943. te je kasnije, u vrijeme početka rada Glavarstva, prebačen iz Zagreba u Kraljevicu (isto, str. 105). Ostali biografski podaci o Sinovčiću mogu se naći u: Tko je tko u NDH, str. 359-360.

³⁰ HDA, MOK, Opći spisi, br. 1500/1944, 1518/1944, 1965/1944, 2222/1944, 2270/1944.

³¹ N. Barić, n. d., str. 57.

ono djelovalo pod nazivom Glavarstvo građanske uprave za Dalmaciju³². U Zagrebu je već u listopadu otpočeo djelovati i Ured glavarstva građanske uprave za Dalmaciju i velike župe Biribir-Sidraga i Cetina " radi održanja veze sa raznim službenim mjestima u Zagrebu, a također i za Dalmaciju, od koje je Split bio odrezan", koji je brinuo o opskrbi Dalmacije i slanju službenika u Dalmaciju³³. I on je kasnije promijenio naziv u Ured glavarstva građanske uprave za Dalmaciju³⁴. Uredom je rukovodio dr. Đuro Kumičić³⁵. Ukinut je krajem 1943. godine, najvjerojatnije 31. prosinca, s obzirom da je "uređenjem ministarstva za oslobođene krajeve, a naročito ustrojenjem prehranbenoga odsjeka" postao nepotreban³⁶.

Stvarni djelokrug Ministarstva za oslobođene krajeve i razvoj ustanove (Zajednica za prehranu i opskrbu oslobođenih krajeva, Poslovnica za prehranu oslobođenih krajeva)

Poslovi Ministarstva definirani zakonskom odredbom o osnutku – uz uspostavu uprave i drugih ustanova – uključivali su i obvezu poduzimanja upravnih mjera kojima će se osigurati javni red i sigurnost, suzbijati protudržavna i protuvjerska djelatnost, kao i djelatnost protivna društvenom poretku, osigurati i urediti opskrba i prehrana pučanstva, uspostaviti, osigurati i urediti promet, poštanske, brzajavne i telefonske veze, preurediti i uspostaviti rad sudstva i školstva, suzbiti bolesti i epidemije, obnoviti seljački gospodarski život, obnoviti porušene i oštećene kuće, naselja i druga javna i privatna dobra, unaprijediti obrt, trgovina i industrija. U obavljanju tih poslova, o poduzetim upravnim mjerama te izdanim naredbama i zabranama općeg značaja, ministar je bio dužan izvijestiti druga nadležna ministarstva te tražiti njihovo suglasje³⁷. Također, ministar je bio ovlašten zahtijevati od drugih ministarstava (osim Ministarstva oružanih snaga) osnutak novih, spajanje ili ukinuće postojećih državnih ili samoupravnih oblasti, ustanova, zavoda, poduzeća i sl.

Iako je obavljalo ili posredovalo kod drugih ustanova oko najrazličitijih poslova navedenih u opisu djelokruga Ministarstva – od snabdijevanja školskim knjigama obalnog pojasa³⁸, rješavanja problema individualne pomoći postradalim osoba-

---

³² Službeni je naziv početkom 1944. promijenjen u Glavarstvo građanske uprave za Dalmaciju u Splitu. Usp. HDA, Glavarstvo građanske uprave za Dalmaciju u Splitu, V.T. 78/1944 (od 5. travnja. 1944) te MOK, Opći spisi, br. 624/1944 (od 20. siječnja 1944) i br. 5451/1944 (od 17. svibnja 1944).

³³ HDA, MOK, Opći spisi, br. 138/1943, 624/1944.

³⁴ HDA, MOK, Opći spisi, br. 138/1943, 475/1943, 820/1943.

³⁵ O Đuri Kumičiću v.: Tko je tko u NDH, str. 220-221.

³⁶ N. Barić, n. d., str. 57; HDA, MOK, Opći spisi, br. 820/1943, 624/1944.

³⁷ ZZN-1943, br. 873, Zakonska odredba o promjenama i nadopunama zakonske odredbe od 3. studenoga 1943. (...) o osnutku Ministarstva za oslobođene krajeve i o djelokrugu ministra za oslobođene krajeve, str. 1309.

³⁸ HDA, MOK, Opći spisi, br. 30/1944, 35/1944, 572/1944, 840/1944.

ma³⁹ i pomoći za izbjeglice⁴⁰, posredovanja u oslobađanju pojedinih osoba iz talijanskog ili njemačkog zarobljeništva⁴¹, pokretanja rada škola⁴², uspostavljanja školskih i radničkih kuhinja⁴³, pomoći postradaloj djeci⁴⁴, nabave sredstava za rad državnih oblasti⁴⁵, izdavanja izbjegličkih isprava⁴⁶, nabave liturgijskih knjiga⁴⁷, nastojanja na uspostavi ili skrbi o pojedinim hrvatskim ustanovama na području na kojemu nisu uspostavljene hrvatske državne oblasti (Zadar)⁴⁸, nabave knjiga za istarske Hrvate⁴⁹ i dr. – pitanje opskrbe hranom oslobođenih krajeva bilo je zapravo ključno područje rada ovog Ministarstva. U tom pogledu ono je temeljem zakonskih odredaba surađivalo s ostalim nadležnim ustanovama, prije svega ministarstvima i različitim središnjicama i zajednicama, a uz to pitanje vezan je i razvoj same ustanove.

Opskrba oslobođenih krajeva se odvijala ponajprije suradnjom Ministarstva i Glavnog ravnateljstva za prehranu Ministarstva seljačkog gospodarstva i prehrane odnosno Državne poslovne središnjice za zemaljske proizvode (ZEMPRO). ZEMPRO je putem svojih nakupnih postaja otkupljivao hranu kojom se dalje manipuliralo prema državnim potrebama, pa je tako bio uključen i u nabavu hrane za oslobođene krajeve⁵⁰. Osim otkupa hrane putem ZEMPRO-ovih stanica, s Nijemcima je već u listopadu 1943. dogovorena i nabava hrane s područja njemačkog Reicha⁵¹. U sustav nabave hrane za oslobođene krajeve bila je uključena i Središnja aprovizaciona poslovnicu u Zagrebu, koja je brinula o prehrani radništva u oslobođenim krajevima i opskrbljivala poduzeća – Bauksitna aprovizacija II. u Drnišu, Monte Promina u Siveriću, te tvornice cementa Adria i Dalmacija⁵². Za opskrbu školskih kuhinja bilo je zaduženo Ministarstvo zdravstva i udružbe – Glavno ravnateljstvo za udružbu i društvo vnu skrb, također u suradnji s MOK-om⁵³. Financiranje prehrane odvijalo se preko NOPOS-a (Državna središnjica za novčano poslovanje), koji je od 20. studenoga 1943. odobravao sredstva direktno Ministarstvu za oslobođene krajeve, tako da bi se nabava hrane odvijala preko jedne središnje ustanove i od tada se

39 HDA, MOK, Opći spisi, br. 346/1943, 134/1944, 434/1944, 435/1944, 544/1944, 845/1944.

40 HDA, MOK, Opći spisi, br. 418/1943, 160/1944, 251/1944.

41 HDA, MOK, Opći spisi, br. 169/1943, br. 184/1943, br. 413/1944, 1729/1944, 1931/1944, 1935/1944.

42 HDA, MOK, Opći spisi, br. 48/1944, 420/1944.

43 HDA, MOK, Opći spisi, br. 477/1943, 481/1943, 430/1944.

44 HDA, MOK, Opći spisi, br. 685/1944, 686/1944, 1654/1944, 1728/1944.

45 HDA, MOK, Opći spisi, br. 473/1944.

46 HDA, MOK, Opći spisi, br. 570/1944, 581/1944.

47 HDA, MOK, Opći spisi, br. 328/1943, 136/1944.

48 HDA, MOK, Opći spisi, br. 134/1943, 329/1943, 621/1944, 728/1944.

49 HDA, MOK, Opći spisi, br. 9/1944, 61/1944, 1568/1944.

50 Usp. ZZN-1942, br. 327, Poslovnik Državne poslovne središnjice za zemaljske proizvode u Zagrebu, str. 350-352 i HDA, MOK, Opći spisi, br. 124/1943.

51 HDA, MOK, Opći spisi, br. 89/1943.

52 HDA, MOK, Opći spisi, br. 204/1944.

53 HDA, MOK, Opći spisi, br. 351/1944.

sredstva više nisu odobravala drugima, pa ni pojedinim zainteresiranim velikim župama⁵⁴.

Međutim, nabava i prijevoz hrane nisu tekli glatko. U svezi s rješavanjem teškoća u nabavi hrane, već u studenome 1943. pojavila se "fantomska" Zajednica za prehranu i opskrbu oslobođenih krajeva u Zagrebu (kasnije samo Zajednica za prehranu i opskrbu oslobođenih krajeva)⁵⁵. Djelovala je sve do ožujka 1944. godine.⁵⁶ S obzirom na nedostatne količine hrane na ZEMPRO-ovim postajama, Zajednica je predložila ministru za oslobođene krajeve da sama, preko ljudi na terenu, nabavlja hranu od seljaka, koju bi onda dostavljala na ZEMPRO-ve postaje, što zapravo opisuje i djelokrug te ustanove⁵⁷. Za "veze sa javnim oblastima", te "nakup hrane i kompenzaciju" bili su zaduženi povjerenik Zajednice i njegov zamjenik⁵⁸. Zajednica se bavila i organizacijom prijevoza hrane⁵⁹. Svojim poslovanjem zadirala je u djelokrug ZEMPRO-a, pa očito stoga njezin rad i nije reguliran odgovarajućim zakonskim aktom.

Transport hrane odvijao se na dva načina. S njemačkog teritorija kontingenti hrane su dopremani u Trst, a odatle su razvoženi brodovima do dostupnih hrvatskih luka, prije svega Šibenika i Splita (raž, ali i nešto drugih namirnica)⁶⁰. S druge strane, iz kontinentalnog dijela NDH hrana je dopremana preko Bosne, u početku trasom preko Bihaća i Knina, a onda je zbog različitih zastoja uključena i tzv. bosanska pruga – put preko Broda na Savi do Mostara, a odatle do Imotskog ili Metkovića⁶¹.

Teškoće u prometu, ali i nabavi hrane, ilustrira niz dokumenata. Već 3. studenoga 1943. održana je zajednička konferencija na temu opskrbe Dalmacije, koja je uključila predstavnike više relevantnih ustanova – Glavnog ravnateljstva za prehranu, ZEMPRO-a, NOPOS-a i Ministarstva prometa i javnih radova, te predstavnike zainteresiranih velikih župa i gradova i pojedinih mjesta – velikih župa Bribir i Cetina, gradova Šibenika, Knina, Splita, Dubrovnika te otoka Brača⁶². Konstatirano je da su kontingenti hrane mrtvo slovo na papiru, te da malo toga stiže na predviđene

---

⁵⁴ HDA, MOK, Opći spisi, br. 312/1943.

⁵⁵ Zajednica se ne spominje u zakonskim odredbama NDH. Prvi spis Zajednice (br. 1/43) datiran je s 9. studenim 1943. (v. HDA, MOK, Opći spisi, br. 124/1943). U zapisniku sjednice Zajednice od 14. studenoga 1943, dostavljenom MOK-u, vidi se da se na čelu Zajednice nalazio Dalibor Pušić kao upravitelj (v. HDA, MOK, Opći spisi, br. 189/1943).

⁵⁶ V. HDA, MOK, Opći spisi, br. 187/1943, 188/1943, 189/1943, 310/1943, 311/1943, 1251/1944.

⁵⁷ HDA, MOK, Opći spisi, br. 124/1943.

⁵⁸ To su bili Dragutin Vidović i Stijepo Bjelovučić (v. HDA, MOK, Opći spisi, br. 189).

⁵⁹ HDA, MOK, Opći spisi, br. 1251/1944.

⁶⁰ HDA, MOK, Opći spisi, br. 89/1943, 99/1943, 318/1943.

⁶¹ V. N. Barić, n. d., str. 58.

⁶² HDA, MOK, Opći spisi, br. 144/1943.

destinacije. Upozoreno je na teškoće pri dopremi hrane preko Bihaća, uputnijim se držalo hranu dostavljati preko Metkovića, a upozoreno je i na slabosti u prikupljanju hrane u kontinentalnom dijelu NDH. Glavnim krivcem za neefikasnu opskrbu izvjestitelj Pušić smatrao je Glavno ravnateljstvo za prehranu, te sugerirao ministru potrebu ustrojavanja posebnog odjela za prehranu u MOK-u⁶³. I u vezi s dopremom hrane preko Trsta zaključeno je 5. studenoga 1943. da kontingenti upućeni u Split iz Trsta nisu praktički ni krenuli odnosno, da je od 313 tona raži inozemnog porijekla tek 91 tona došla do Šibenika, a ostatak predviđen za Split još se nalazio u Trstu⁶⁴. Nešto kasnije, 12. studenoga Nijemci su tražili sazivanje konferencije o opskrbi obalnog područja, koja je i održana 15. studenoga 1943. Radilo se opet o odabiru pojedinih koridora za opskrbu. Naime, dogovoreno je da s obzirom na trenutačne mogućnosti, promet robom ide preko luke Trst sve dok ne budu oslobođeni otoci Pag i Rab, kad će se prijevozi hrane preusmjeriti na Rijeku, zatim putevima Bihać-Knin koliko to bude moguće, te Mostar (-Imotski, op. R.B.) -Split, ukoliko se nađu potrebna prijevozna sredstva, a da put Metković-Split privremeno ne dolazi u obzir⁶⁵. U prosincu, točnije 3. prosinca 1943, MOK je predložio Glavnom ravnateljstvu za prehranu korištenje trase od željezničke postaje Brod na Savi do Mostara, a odatle prijevoz preko Imotskog i Omiša jer se tu raspolagalo kamionima i spremištima⁶⁶. Na konferenciji koja je održana 30. prosinca 1943. u Ministarstvu za oslobođene krajeve zaključeno je da će se ubuduće koristiti putevi preko Broda, ali i preko Rijeke. U Trstu se tada nalazilo 250 vagona raži dopremljene iz Beča, koju je preko Rijeke trebalo otpremiti u hrvatske luke⁶⁷.

Konačno, u svome izvješću sa sjednice državne vlade od 14. siječnja 1944. ministar Bulat skrenuo je pozornost na činjenicu, da bez obzira na sve poduzete mjere, u obalno područje ne stižu dostatne količine hrane, jer je u proteklih 5 mjeseci pučanstvo primilo 50 vagona razne hrane, dok mu mjesečne potrebe samo za krušaricama iznose 300 vagona⁶⁸.

Opskrbu obalnog pojasa trebalo je srediti u sljedećoj godini. Stoga su na susretu odnosno pregovorima mješovitog njemačko-hrvatskog povjerenstva, koji je otpočeo u Trstu 12. siječnja 1944, s hrvatske strane sudjelovale i osobe uključene u rješavanje problema opskrbe hranom (na čelu hrvatske delegacije bio je Vilim Bačić iz Ministarstva vanjskih poslova, a ostali sudionici su bili predstavnici MOK-a, ZEMPRO-a, Hrvatske državne banke, Glavnog ravnateljstva hrvatskih državnih že-

---

⁶³ HDA, MOK, Opći spisi, br. 144/1943.

⁶⁴ HDA, MOK, Opći spisi, br. 89/1943.

⁶⁵ HDA, MOK, Opći spisi, br. 163/1943, 474/1943.

⁶⁶ HDA, MOK, Opći spisi, br. 500/1943.

⁶⁷ HDA, MOK, Opći spisi, br. 40/1944.

⁶⁸ HDA, MOK, Opći spisi, br. 168/1944.

ljeznica, Odsjeka za vanjsku trgovinu Ministarstva obrta, veleobrti i trgovine, Državne riznice, Ministarstva unutarnjih poslova, Ureda glavarar građanske uprave Sušak-Rijeka), a s njemačke strane predstavnici područja *Adriatisches Küstenland* (na čelu s dr. Rainerom)⁶⁹. Iako nisu sačuvani detaljni zapisnici tih sastanaka, ondje su, sudeći po preostalim relevantnim spisima⁷⁰, dogovoreni detalji oko nabave hrane iz Njemačke i njezinoj dopremi u hrvatske luke preko Trsta i Sušaka-Rijeke, pa se od početka 1944. taj koridor koristi intenzivnije u opskrbi obalnog pojasa. Njime je trebalo razvesti po hrvatskim lukama raž nabavljenu u Njemačkoj, a realizirano je kroz duže razdoblje, od početka godine do mjeseca svibnja 1944. godine nešto manje od 2000 tona, što je opet bilo manje od planiranih 5000 tona⁷¹. Poslove prijevoza njemačke raži koordinirali su u Trstu i Rijeci povjerenik za nadzor prijevoza Miro Šimunović i povjerenik Othmar von Slawik⁷². Sam prijevoz obavljala je njemačka željeznica, u Rijeci-Sušaku špedicija Katić, a u Trsta špedicija Lassen&Co., a zatim različiti brodovi obalom⁷³. U veljači je u opskrbu preko Trsta i Rijeke bila uključena i Kraljevica (osim Šibenika i Splita), a potom i Senj⁷⁴, budući da je tada oživljen rad velike župe Vinodol-Podgorje, nakon potiskivanja partizana s tog područja, a na koncu i Zadar⁷⁵. Na koridoru koji je koristio "bosansku prugu" – od Broda do Mostara – na mjestu pretovara robe u Bosanskom Brodu djelovao je također ured za koordinaciju poslova (tu se prelazilo na uskotračnu prugu⁷⁶) pod nazivom – Ured za nadzor pretovara Ministarstva za oslobođene krajeve-Bosanski Brod⁷⁷.

Tijekom 1944. osnovan je još jedan ured Ministarstva – Poslovnica za prehranu i opskrbu pučanstva u oslobođenim krajevima. Naime, s obzirom na teškoće u

⁶⁹ Već spominjanim protokolom, potpisanim u Celovcu između poslanika Kaschea i Gauleitera Rainera 31. listopada 1943. godine, bilo je predviđeno, da se uz suglasnost hrvatske strane osnuje mješovita komisija (povjerenstvo, op. R.B.) za rješavanje gospodarskih pitanja "koja proizlaze iz formiranja operacione zone *Adriatisches Küstenland*". S Poglavnikom je dogovoreno da će se komisija baviti "pitanjima carinske granice, hrvatskog tranzitnog prometa radi snabdijevanja sjevernohrvatskih i dalmatinskih obalnih područja, pitanjima pomorskog saobraćaja, graničnog prometa, suradnje graničnih organa u borbi protiv bandi. Članove komisije sa njemačke strane odredio bi Gauleiter Rainer, a s hrvatske strane vlada u Zagrebu" (V. Krizman, n. d. str. 211-212). Hrvatski članovi tog povjerenstva imenovani su krajem prosinca 1943, prilikom priprema za odlazak na gore spomenuti susret. O tome da su hrvatski članovi imenovani, glavar građanske uprave Sušak-Rijeka šalje izvještaj Ministarstvu za oslobođene krajeve 31. prosinca 1943. (HDA, MOK, Opći spisi, br. 81/1944).

⁷⁰ HDA, MOK, Opći spisi, br. 81/1944, 818/1944. V. N. Barić, n. d., str. 62.

HDA, MOK, Opći spisi, br. 201/1944, 818/1944, 1956/1944.

HDA, MOK, Opći spisi, br. 348/1944; 818/1944.

⁷¹ V. N. Barić, n. d., str. 62.

⁷² HDA, MOK, Opći spisi, br. 201/1944, 818/1944, 1956/1944.

⁷³ HDA, MOK, Opći spisi, br. 348/1944; 818/1944.

⁷⁴ HDA, MOK, Opći spisi, br. 487/1944, 617/1944.

⁷⁵ HDA, MOK, Opći spisi, br. 1700/1944, 1702/1944.

⁷⁶ V. N. Barić, n. d., str. 58.

⁷⁷ HDA, MOK, Opći spisi, spis b.b. od 7. ožujka 1944.

opskrbi, ministar Edo Bulat poslao je još 19. prosinca 1943. naredbu Ministarstvu seljačkog gospodarstva i prehrane o osnutku Poslovnice za prehranu i opskrbu pučanstva u oslobođenim krajevima. Tražio je da se ministar o njoj izjasni i prihvati je, obrazlažući potrebu osnutka ove ustanove neprilikama u opskrbi obalnog pojasa. Ministar seljačkog gospodarstva sa tom se naredbom nije suglasio smatrajući, među ostalim, da ne postoji zakonska osnova koja bi ministru za oslobođene krajeve dala pravo da osniva ustanove sa sjedištem u Zagrebu, te da bi osnutkom ove poslovnice bio narušen postojeći prehrambeni sustav, jer bi ona zadirala u ingerencije Glavnog ravnateljstva za prehranu (odnosno ZEMPRO-a, op. R.B.)⁷⁸.

Konačno, Poslovnica za prehranu i opskrbu pučanstva u oslobođenim krajevima (kasnije Poslovnica za prehranu oslobođenih krajeva) počela je djelovati u ožujku 1944. godine. Tada je usvojen Poslovni red⁷⁹ kojim je proglašen njezin osnutak te je definirano da se Poslovnica, kao pomoćni organ Gospodarsko-opskrbnog odsjeka MOK-a, bavi izvršenjem svih poslova "oko ostvarenja raznih odpremnh odobrenja što ih MOK postizava od nadležnih ustanova za prehranu pučanstva oslobođenih krajeva". Poslovnicu je vodilo Poslovno vijeće sastavljeno od predstavnika velikih župa – Sidraga, Bribir, Cetina i Dubrava, te grada Splita. Bilo je predviđeno da pojedini članovi Poslovnog vijeća budu zaduženi za skrb o gradovima, činovništvu, radništvu, ostalom pučanstvu, dječjim i ostalim domovima, te za evidenciju i novčano poslovanje. Na čelu Poslovnice nalazio se povjerenik, ujedno nadstojnik Gospodarsko-opskrbnog odsjeka u MOK-u (ing. Kirigin)⁸⁰.

Završetak rada ustanove

Bez obzira na sve poduzete mjere kako bi se opskrba učinila dostatnom, opće prilike su se toliko pogoršale da je 20. svibnja 1944. Ministarstvo za oslobođene krajeve ukinuto, a zajedno s njim i svi njegovi uredi⁸¹. S istim datumom proglašeno je izvanredno stanje, pa su poslove dotadašnjih glavarstava građanske uprave preuzeli vojni zapovjednici. Vojni zapovjednik obalnog odsjeka Like sa sjedištem u Gospiću preuzeo je upravu nad područjima velikih župa Vinodol i Podgorje, Lika i Gacka, Sidraga i Ravni kotari te Bribir, a vojni zapovjednik obalnog odsjeka Neretve, sa sjedištem u Mostaru, područja velikih župa Cetina, Hum i Dubrava⁸².

---

⁷⁸ HDA, MOK, Opći spisi, br. 726/1943, 175/1944.

⁷⁹ Interni akt Ministarstva.

⁸⁰ HDA, MOK, Opći spisi, br. 1383/1944; Spisi Poslovnice za prehranu oslobođenih krajeva, br. 152/1944.

⁸¹ ZZN-1944, br. 362, Zakonska odredba o ukidanju Ministarstva za oslobođene krajeve, str. 375-376.

⁸² ZZN-1944, br. 365, Zakonska odredba o uvadanju iznimnog stanja u hrvatskom obalnom području, str. 377.

Summary

**MINISTRY FOR THE LIBERATED REGIONS OF THE INDEPENDENT
STATE OF CROATIA (November 3rd 1943-May 20th 1944)
ATTACHED OFFICES AND INSTITUTIONS**

The article deals with the history of Ministry for the Liberated Regions of the Independent State of Croatia, founded on November 3rd 1943 with the aim of establishing Croatian jurisdiction and renewal of civil life at the Croatian coastland after the Italian withdrawal. It defines the difference between the legally regulated and real territorial jurisdiction of Ministry and its territorial offices. It also analyses development of the institution and describes the problem of the food supplying as the key segment of Ministry's work. The problem of food supplying caused the establishment of its attached auxiliary or independent institutions and offices which were not fixed by appropriate legal regulations.

First of all, the anticipated territory of Ministry's work was shrunk by the fact of established German Operational Zone of Adriatic Coast at the area of Istria and Kvarner. By that fact, a work of territorial office – Head Office of Civil Administration in Sušak-Rijeka – reduced to the territory of County Vinodol and Podgorje, had soon faded – out.

The key segment of the Ministry's work, the problem of food supplying of the liberated regions, was the reason of establishing special Community for Food and Supplies of the Liberated Regions in November of 1943. Anyway, the Community had never been verified by appropriate legal regulation, because of the overlapping of its jurisdiction with the jurisdiction of existing State Main Office for the Agricultural Products (ZEMPRO) of Ministry of Peasant Economy and Food.

The transportation of food was organised in two ways. Partially it included territory of Bosnia, using corridor of so called Bosnian railway. As the Bosnian railway was narrow-gauge railroad in Bosanski Brod there was established Office for the Superintendence of Freight of Ministry for the Liberated Regions. Another part of transportation used sea corridor from Trieste and Rijeka and there were sent two commissioners for the superintendence of transportation.

Finally, Office for Food and Supplies of the People of Liberated Regions was established by an internal act of minister for the liberated regions in March of 1944. It had a status of an auxiliary office (organ) of Ministry's Economy and Supplies Section.

The end of Ministry and all its offices happened on May 20th, 1944 by the proclamation of the extraordinary situation and establishment of military government in the coastland.

Key Words: *Ministry for the Liberated Regions of the Independent State of Croatia, croatian history, 1943-1944*

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

The first part of the history of the United States is the period of the early settlement of the eastern coast.

The second part of the history of the United States is the period of the American Revolution.

The third part of the history of the United States is the period of the early national government.

The fourth part of the history of the United States is the period of the westward expansion.

The fifth part of the history of the United States is the period of the Civil War.

The sixth part of the history of the United States is the period of Reconstruction.

The seventh part of the history of the United States is the period of the Gilded Age.

The eighth part of the history of the United States is the period of the Progressive Era.

The ninth part of the history of the United States is the period of World War I.

The tenth part of the history of the United States is the period of the 1920s and the Great Depression.

The eleventh part of the history of the United States is the period of World War II.

The twelfth part of the history of the United States is the period of the Cold War.

The thirteenth part of the history of the United States is the period of the 1960s and the Vietnam War.

The fourteenth part of the history of the United States is the period of the 1970s and the Watergate scandal.

The fifteenth part of the history of the United States is the period of the 1980s and the Reagan Revolution.

The sixteenth part of the history of the United States is the period of the 1990s and the Clinton Presidency.

The seventeenth part of the history of the United States is the period of the 2000s and the Bush Presidency.